СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

Международна научна конференция

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКИТЕ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ XXI ВЕК

Свищов, 22 ноември 2024 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 80 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2024

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

Международна научна конференция

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКИТЕ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ XXI ВЕК

Свищов, 22 ноември 2024 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 80 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2024

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Марин Маринов – Ректор на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов
Проф. д.б.н. Диана Петкова – Председател на Съюза на учените в България
Проф. д-р Атанас Атанасов – Зам. ректор „Научноизследователска дейност и развитие на кадрите“ на СА „Д. А. Ценов“
Доц. д-р Красимира Славева – Председател СУБ – клон Свищов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Любка Илиева
Гл. ас. д-р Зоя Иванова

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Председател:
Проф. д-р Атанас Атанасов
Членове:
Проф. д-р Анета Денева
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Галина Чиприянова
Full Professor Carlos Coelho, PhD
Full Professor Jan Polowczyk, PhD
Full Professor Тадија Ђукић, PhD
Assoc. Prof. Tatiana Manasterska, PhD

НАУЧНИ СЕКРЕТАРИ

Доц. д-р Любка Илиева
Гл. ас. д-р Зоя Иванова
Гл. ас. д-р Асен Божиков

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-2522-2 - Печатно
ISBN 978-954-23-2523-9 - Онлайн

СЪДЪРЖАНИЕ

ИКОНОМИКС, ФИНАНСИ, ЗАСТРАХОВАНЕ, СОЦИАЛНО ДЕЛО

ОБЕКТ, ЦЕЛ И РЕЗУЛТАТИ ОТ НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА СЪВРЕМЕННОТО НАЦИОНАЛНО СТОПАНСТВО
Проф. д.ик.н Росица Чобанова 7

КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА НА ЕНЕРГИЙНАТА СИГУРНОСТ
Проф. д-р Андрей Захариев, докт. Илиан Илчев 15

PARALLEL ANALYSIS OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE LARGE LISTED COMPANIES FROM THE TOURISM SECTOR
Prof. Stefan Simeonov, PhD, PhD student Alexey Gudev 22

МОДЕЛЪТ ЗА АНАЛИЗ „ДЮ ПОНТ“ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ОЦЕНКА НА ДЕЙНОСТТА НА ЖИВОТОЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Венцислав Василев 32

ЗА ЛИПСВАЩАТА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДАНЪЧНАТА АВТОНОМНОСТ НА ОБЩИНИТЕ И МЕСТНАТА СТОПАНСКА АКТИВНОСТ
Доц. д-р Людмил Найденов 41

ВЛИЯНИЕ НА НАРАСТВАЩАТА ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ НА ЖИВОТ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ГРАЖДАНИ ВЪРХУ ДЪЛГОСРОЧНИТЕ ГРИЖИ
Доц. д-р Николай Нинов 49

ПАЗАРНИ ОСОБЕНОСТИ НА ПРОМЯНАТА НА УЧАСТИЕТО НА ОСИГУРЕНИТЕ ЛИЦА ВЪВ ФОНДОВЕТЕ ЗА ДОПЪЛНИТЕЛНО ДОБРОВОЛНО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 58

ПРОБЛЕМИ В РАЗВИТИЕТО НА ЗАСТРАХОВАНЕТО „КАСКО НА МПС“ НА БЪЛГАРСКИЯ ЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР
Доц. д-р Румен Ерусалимов 66

РОЛЯТА НА ВИСШЕТО ИКОНОМИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ФОРМИРАНЕТО И ПОВИШАВАНЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНАТА ГРАМОТНОСТ
Гл. ас. д-р Анелия Панева 73

АНАЛИТИЧЕН ПРЕГЛЕД НА ТОП 10 НА HEALTHTECH СТАРТЪПИТЕ В БЪЛГАРИЯ (СПОРЕД КЛАСАЦИИТЕ НА TRACXN)
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 80

РАЗВИТИЕ И СЪСТОЯНИЕ НА ОСИГУРЯВАНЕТО В УНИВЕРСАЛЕН ПЕНСИОНЕН ФОНД В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов 91

ПАЗАРЪТ НА ТРУДА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД УМЕНИЯТА НА РАБОТНАТА СИЛА
Гл. ас. д-р Таня Илиева 100

СТРЕС ТЕСТ НА ПУБЛИЧНИ ПРЕДПРИЯТИЯ ЧРЕЗ ALTMAN'S Z-SCORE МОДЕЛ
Ас. д-р Силвия Заркова 105

АНАЛИЗ НА СТРУКТУРАТА НА СОБСТВЕНИЯ КАПИТАЛ НА БАНКОВИЯ СЕКТОР В КОНТЕКСТА НА РЕГУЛАТОРНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ БАЗЕЛ III
Д-р Беатрис Любенова 111

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ НА ТРАНСПОРТНИЯ СЕКТОР - СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ
Докт. Васил Василев 123

ШОКОВИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ НА ПАНДЕМИЯТА ВЪРХУ ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА В БЪЛГАРИЯ И ЕС – ЕМПИРИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА
Докт. Горян Милев 131

ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ И ЕВОЛЮЦИЯ НА ДАНЪЧНАТА ОСНОВА В АГРАРНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ – ЕМПИРИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА
Докт. Ивайло Здравков 141

СЪСТОЯНИЕ НА ГЛОБАЛНИЯ ПАЗАР НА НЕДВИЖИМИ ИМОТИ - ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Докт. Пламен Илиев 150

ИКОНОМИЧЕСКИ ОСНОВАНИЯ ЗА ДЪРЖАВНАТА НАМЕСА: МОДЕЛИ ЗА ИНТЕРВЕНЦИЯ И COVID-19
Докт. Станислав Младенов 159

РЕГИОНАЛНА КОНВЕРГЕНЦИЯ И ДИВЕРГЕНЦИЯ НА ЦЕНОВИТЕ РАВНИЩА НА НЕДВИЖИМИТЕ ИМОТИ В БЪЛГАРИЯ: ДИНАМИКА И ТЕНДЕНЦИИ
Докт. Цондю Цондев 169

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, АНАЛИЗ, СТАТИСТИКА

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СЧЕТОВОДНО ОТЧИТАНЕ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ ПРИХОДИ В ПЕНСИОННООСИГУРИТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА
Проф. д-р Атанас Атанасов 183

NEAR-EXACT DISTRIBUTIONS AND FINITE FORM REPRESENTATIONS: PROBLEMS THEY CAN SOLVE
Full Professor, Ph.D. & Hab., Carlos A. Coelho 190

НОРМАТИВНАТА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ОТНОСНО ОПОВЕСТЯВАНЕТО НА НЕФИНАНСОВА ИНФОРМАЦИЯ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА НАДЕЖДНА ОЦЕНКА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА БАНКИТЕ
Доц. д-р Венцислав Вечев 198

SUSTAINABILITY REPORTING CHALLENGES IN THE CONTEXT OF CHANGES IN ACCOUNTING LEGISLATION
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD,
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD 204

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова 211

ПРОБЛЕМИ ПРИ ОТЧИТАНЕ НА ПРИХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ ПО ДОГОВОРИ ЗА СТРОИТЕЛСТВО
Доц. д-р Диана Крумова 218

COMPARATIVE ANALYSIS OF FINANCIAL INCLUSION IN ROMANIA, BULGARIA, AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA THROUGH THE FINANCIAL INCLUSION INDEX OF TRADITIONAL AND FINTECH SERVICES
Assoc. Prof. Eduard Hîrbu, PhD, Hîrbu Ana 226

ИКОНОМИЧЕСКИ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВА МЕЖДУ СЕВЕРНА И ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Красимира Славева..... 235

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА СЕЗОННИТЕ КОЛЕБАНИЯ В ПОСЕЩЕНИЯТА НА БЪЛГАРСКИ ГРАЖДАНИ В ЧУЖБИНА
Доц. д-р Пламен Петков, докт. Пламена Колева 247

ДОКЛАДВАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА НА БИЗНЕСА – СЪДЪРЖАНИЕ И АКТУАЛНИ НАСОКИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Доц. д-р Радосвета Кръстева-Христова 257

ПОЗИЦИОНИРАНЕ НА ПРИЕМА НА СТУДЕНТИ ПО АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ И ИКОНОМИКА ЗА УЧЕБНАТА 2023 – 2024 ГОДИНА В Р БЪЛГАРИЯ
доц. д-р Росица Колева 266

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ОДИТОРСКИТЕ УСЛУГИ В УСЛОВИЯТА НА ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ
Доц. д-р Силвия Костова 272

ОБЕЗЦЕНКА НА ВЗЕМАНИЯТА ОТ ПРОДАЖБИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА
Доц. д-р Слави Генов 280

ВЛИЯНИЕ НА ДАНЪЧНИТЕ НЕСЪОТВЕТСТВИЯ ВЪРХУ ФИСКАЛНАТА СТАБИЛНОСТ
Гл. ас. д-р Жельо Желев 288

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПОСЛЕДИЦИ ОТ ПРИЛАГАНЕТО НА МЕЖДУНАРОДНИЯ СТАНДАРТ ЗА ФИНАНСОВО ОТЧИТАНЕ 9 В МУЛТИНАЦИОНАЛНИТЕ КОРПОРАЦИИ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ
Гл. ас. д-р Кирил Димитров 296

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ОБРАЗОВАНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В КОНТЕКСТА НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА
Гл. ас. д-р Ралица Данчева 302

НЕЗАВИСИМОСТТА НА ОДИТНИТЕ КОМИТЕТИ И ВЪТРЕШНИЯ ОДИТ В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ
Докт. Румен Гъбов 308

АНАЛИЗ НА КЛЮЧОВИ АСПЕКТИ ОТ ОРГАНИЗАЦИОННАТА СТРУКТУРА НА НАЦИОНАЛНИЯ СТАТИСТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ
Докт. Цветозария Гатева 316

МЕНИДЖМЪНТ, МАРКЕТИНГ, МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ, ПЛАНИРАНЕ, ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

DIGITAL THREAT ANALYSIS
Professor Serghei Ohrimenco DSc, Associate Professor Lucia Gujuman, PhD, Valeriu Cernei 329

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ПОДБОРА НА ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ В БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Проф. д-р Галина Захариева, докт. Маргарита Николова 336

GENERATION Z IN POLAND AND BULGARIA: CORE VALUES AND LIFE PRIORITIES
Prof. UEP. dr hab. Dariusz Nowak, Assist. Prof. Aleksandar Lichev, PhD, Szymon Nowak..... 344

СЪВРЕМЕННОТО УПРАВЛЕНИЕ НА МАРКЕТИНГОВИЯ ПЕРСОНАЛ – СПЕЦИФИКА И ПРОБЛЕМНИ АСПЕКТИ
Доц. д-р Ваня Григорова 352

ИНТЕЛИГЕНТНА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ И РАБОТА В МРЕЖИ
Доц. д-р Евелина Парашкевова, Доц. д-р Маргарита Шопова..... 360

POSITIVE ASPECTS AND CHALLENGES OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS
Assoc. Prof. Natalia Marinova, PhD..... 368

УСТОЙЧИВО ВНЕДРЯВАНЕ НА ОБУЧЕНИЕ ПО ПРОЕКТ №: 2022-1-BG01-KA220-VET-000089399 „ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТ НА МСП В СЕКТОРА ХОРЕКА ЗА ЕФЕКТИВНО УСВОЯВАНЕ НА ЗНАНИЯ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ (HORECA 5.0)“
Доц. д-р Христо Сирашки..... 375

ИНТЕРЕСИ И МОТИВАЦИОННИ НАГЛАСИ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА МЕНИДЖЪРА
Гл. ас. д-р Десислава Алексиева..... 382

РОЛЯТА НА СОЦИАЛНИТЕ МЕДИИ В СЪВРЕМЕННАТА ИКОНОМИКА: ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ЗА БИЗНЕСА
Гл. ас. д-р Кремена Маринова-Костова 388

ОСОБЕНОСТИ НА МЕЖДУЛИЧНОСТНИТЕ КОНФЛИКТИ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ И ТЯХНОТО РАЗРЕШАВАНЕ
Гл. ас. д-р Милен Динков..... 396

СЪЩНОСТ И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ
Гл. ас. д-р Юлиян Господинов..... 404

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ПЪТЯ НА КЛИЕНТА
Ас. д-р Стелиана Василева 412

PROTECTION OF DOCUMENT-CENTRIC SYSTEMS FROM DIGITAL THREATS
Assistant Ghenadie Belinschi 420

ИМПЛЕМЕНТИРАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ГЪВКАВА МЕТОДОЛОГИЯ (SCRUM) НА УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЕКТИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Д-р Андрей Йорданов 426

ИКОНОМИКА НА ОТРАСЛИТЕ

УСТРОЙСТВО НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ТЕРИТОРИИ – ОСОБЕНОСТИ, РЕГЛАМЕНТИ, ПРОБЛЕМИ
Проф. д-р Гена Велковска 437

КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ ТЕРИТОРИИ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Марина Николова..... 446

AN ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT CHALLENGES OF RETAIL AND WHOLESALE BUSINESSES IN UKRAINE
Prof., Doctor of Economics, Olena Khadzhynova, Assoc. Prof., Candidate of Economic Sciences, Larysa Kapranova, Ph. D., Roman Sharanov 456

НЯКОИ ПРАВНИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ ПРИ МЕНИДЖМЪНТА НА СТОПАНСКИТЕ ДВОРОВЕ
Доц. д-р Валери Велковски..... 462

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЕВРОПЕЙСКИЯ АГРАРЕН СЕКТОР
Доц. д-р Виолета Блажева **473**

ЕКО-ЕФЕКТИВНИ СТРАТЕГИИ
Доц. д-р Елена Йорданова **478**

INNOVATION AND INDUSTRY 5.0 – SOME CONNECTIONS AND OPPORTUNITIES
Assoc. Prof., Iskra Panteleeva, PhD **483**

OPPORTUNITIES FOR INDUSTRIAL BUSINESS DEVELOPMENT THROUGH TECHNOLOGICAL INNOVATIONS
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD, PhD Student Kalin Borisov **491**

ПРОМОТИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКАТА ДЕСТИНАЦИЯ ЧРЕЗ ДИГИТАЛНИ ИНОВАЦИИ
Доц. д-р Любка Илиева **499**

ЛОГИСТИЧНОТО ПОВЕДЕНИЕ НА ФИРМАТА, ОРГАНИЗА-ЦИОННАТА ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА АКТИВНОСТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИВОВАРНИ ПРЕДПРИЯТИЯ
Доц. д-р Сергей Найденов **506**

ПРОУЧВАНЕ НА РЕЛАЦИЯТА МЕЖДУ ДИГИТАЛНИТЕ УМЕНИЯ ЗА ПАЗАРУВАНЕ И РАЗПОЛАГАЕМИТЕ ДОХОДИ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Симеонка Петрова **516**

ИКОНОМИЧЕСКАТА СОЦИОЛОГИЯ В КОНТЕКСТА НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ 21 ВЕК
Гл. ас. д-р Ваня Ганева **522**

TRANSFORMATION OF CONSUMER ONLINE PURCHASING BEHAVIOUR IN THE EUROPEAN UNION
Head Assist. Prof. Zoya Ivanova, PhD **529**

METHODS FOR GENERATING INNOVATIONS IN BULGARIAN ENTERPRISES
Head Assist. Prof. Ivaylo Kostov, Ph.D. **537**

РОЛЯ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИЯ ТУРИЗЪМ
Гл. ас. д-р Павлин Павлов 545

БАРИЕРИ ПРЕД ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ В МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докт. Виктор Маринов 551

HUMAN RESOURCES IN THE AGE OF DIGITALIZATION
PhD Student Denitsa Gharkova-Zaharieva 557

КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ ТЕРИТОРИИ В БЪЛГАРИЯ

Проф. д-р Марина Николова[1]

Резюме: *Устойчивото развитие на селските територии е свързано с търсенето на баланс между земеделска територия, селско население, селскостопанско производство и други икономически дейности. Нарастването на устойчивостта в селските територии е възможна мисия, но единствено при изпълнението на определени условия. Усилията трябва да са насочени към интегриране на земеделския бизнес с останалите икономически дейности на конкретна територия, с основна цел постигането на устойчиво интегрирано управление на цялостната екосистема, съобразно нейния потенциал. Във връзка с това настоящата разработка има за цел да представи разработен концептуален модел за развитие на селските територии в условията на трансформиращата се към устойчивост икономика в национален обхват. За постигане на научно изследователската цел са поставени следните задачи: 1) очертаване на същността на селската територия; 2) аргументирано представяне на концептуалния модел за устойчиво развитие на селските територии в България.*

Ключови думи: *селски територии, устойчиво развитие, концептуален модел*
JEL: R11, R15, R58, Q01
DOI: https://doi.org/10.58861/tae.pcesetfc.2024.54

CONCEPTUAL MODEL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN BULGARIA

Prof. Marina Nikolova, PhD

Abstract: *The sustainable development of rural territories is related to the search for a balance between agricultural territory, rural population, agricultural production and other economic activities. Increasing resilience in rural territories is a possible mission, but only if certain conditions are met. Efforts should be aimed at integrating agricultural business with other economic activities in a specific territory, with the main goal of achieving a sustainable integrated management of the entire ecosystem, according to its potential. In this regard, the current work aims to present a developed conceptual model for the development of rural territories in the conditions of the economy transforming towards sustainability on a national scale. To achieve the scientific research goal, the following tasks are set: 1) outline the essence of the rural territory; 2) reasoned presentation of the conceptual model for sustainable development of rural territories in Bulgaria.*

[1] m.nikolova@uni-svishtov.bg, катедра „Аграрна икономика“, СА „Д. А. Ценов“ - Свищов

Key words*: rural territories, sustainable development, conceptual model*
JEL: R11, R15, R58, Q01
DOI: https://doi.org/10.58861/tae.pcesetfc.2024.54

1. Въведение

През последните години концепцията за „Интелигентни Селища“ придоби важна роля за повишаване устойчивостта на селските райони в европейски мащаб. Тя е сравнително нова и за първи път е „официално“ формулирана от Европейската комисия през 2017 г. Нейното еволюционно развитие продължава през същата 2017 г. с тематична работа на Европейската мрежа за развитие на селските райони (ENRD); Пилотно проучване за Интелигентни Еко-социални Селища (2017-2019 г.); Първо подготвително действие - Интелигентни Селски Райони през 21-ви век (2019-2022 г.) и Второ подготвително действие - Интелигентни Селски Райони през 21-ви век (2019-2022 г.) (EU, 2021). Концепцията дава общи насоки за бъдещето на рамката за интелигентни села и има за цел да подпомогне ефективните рамки за подкрепа в цяла Европа чрез аналитична работа, споделяне на информация, както и създаване на пилотна обсерватория за интелигентни селища (Group, 2021). През март 2024 г. в Брюксел е проведена заключителната конференция на Smart Rural 27 (https://www.smartrural27.eu/, 2024). Идеята на концепцията е всяка държава членка да я приеме или да адаптира дефиницията, съобразно националния контекст и спецификата на районите.

В България за първи път понятието „Интелигентни селища“ се разглежда в указанията към МИГ за изготвяне на стратегии за ВОМР по СП на ОСП 2023-2027 г., където се тълкува като подход за интегрирано териториално развитие, базиран на концепция (стратегия) и/или отделни, независими иновативни, социални, технологични и/или дигитални решения, съответстващи на принципите на концепция, т.к. инструмент/и за териториално развитие на селските райони с цел подобряване на техните икономически, социални и/или екологични условия (МЗХ, 2019). На този етап у нас все още не се предвиждат конкретни интервенции за интелигентни селища в стратегическия план на ОСП. В същото време са включени изпълнението на операции, включително дейности за сътрудничество и тяхната подготовка, избрани съгласно стратегията за местно развитие - Leader (ЕК, 2024).

Известен е факта, че прилагането на политиките за развитие на селските райони на местно равнище при интегрирания подход за постигане на балансирано териториално развитие, трябва да отчитат местните специфики и уникалността на всеки един район поотделно, като се вземат ефективни решения съобразно местния потенциал, местните нужди, възможности и реални очаквания. За целта са необходими адекватни решения за проблемите свързани с инфраструктурни въпроси, подобряване на услугите, заетостта на местното население, иновативни практики, диверсификация, цифровизация, кръгова икономика, мотивация за предприемачески идеи и т.н.,

които да минимизират процесите на обезлюдяване и стандарта на живот в селските територии (Nikolova, M., P. Pavlov, 2023).

В същото време динамиката на общественото развитие в съвременните условия все повече насочва вниманието на човечеството към съществуващите дисбаланси по отношение природните и обществени измерения. Нараства осъзнатото разбиране за важната и основополагаща роля на селските райони, като мисловен модел или „парадигма“. Структуро-определящият характер на тяхното развитие и управление налага публични въздействия и мерки за подпомагане, но ефективното им прилагане изисква подбор на подходящ инструментариум. В тази връзка все повече автори акцентират върху възможностите за устойчиво развитие на икономическите системи и подчертават, че в значителна степен то се предопределя от целенасочената правителствена политика и ефективното законодателство, които гарантират спазването на въведените критерии и ограничения от останалите субекти - публични власти, институции, бизнес и местни общности и имплементирането им в тяхната планова практика (Stojkov, 2010) (Todorov, 1998). В унисон с общоевропейските приоритети Националната стратегия за регионално развитие на Република България определя стратегическата рамка на държавната политика за постигане на балансирано и устойчиво развитие на районите на страната и преодоляване на регионалните неравенства в контекста на общоевропейската политика за сближаване и постигане на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. (Ministry of Regional Development and Public Works, 2022).

Обект на внимание в различни научни публикации на български автори са въпросите за ограничените природни ресурси, замърсяването на околната среда, екологизирането на бизнеса, въвеждането на природощадящи практики за нарастване устойчивостта на селската икономика (Симеонов, С., М. Николова, М. Линкова и П. Павлов., 2012), (Petrova, M., Nikolova, M., Pavlov, P., 2023), (Nikolova, M., M. Linkova, P. Pavlov, E. Lazarova, 2022), (Pavlov, 2022), (Кръстева, 2021) и др. Според Патарчанов локалното (местното) развитие“ се разглежда в два аспекта: като практика на организиране на местния потенциал, при която субектите на развитието въздействат върху процеса, респективно върху факторите на развитието с оглед на неговото повлияване в полза на общността и като процес на генериране и използване на богатството - „талантите“ на територията (Патарчанов, 2017).

Всичко това означава, че съвременните подходи при формулиране и прилагане на политиката за развитие на селските територии, респективно решаване на глобални проблеми, като недостиг на ресурси, изменение на климата, устойчиви практики и др. налагат изискването за дизайн на универсален и устойчив модел за развитие на селските територии в условията на трансформираща се към устойчивост икономика. Концептуалният модел дава възможност за открояване на насоките за повишаване устойчивостта на

тези територии, което пък ще позволи изграждане на устойчиви регионални модели за по-балансирано развитие и управление в икономически, социален и екологичен аспект. От друга страна конструираните модели биха подпомогнали разработването на целеви програми за устойчиво развитие на селските територии и по-пълно оползотворяване на ресурсния им потенциал.

2. Селските територии в България - същност и особености

Селските райони по принцип обхващат територии, които не са урбанизирани, характеризират се с ниска гъстота на населението и голяма част от земята се използва за селскостопанска дейност. В изпълнение на работната програма по проект, финансиран от ФНИ, е проучена тенденцията при функционалното използване на територията в страната ни, както и баланса на територията по начин на трайно ползване на поземлените имоти в България. Установено е, че селското и горското стопанство заемат значителна част и тази тенденция е относително устойчива за дълъг период от време. Частта на земеделската територия също е с най-висока стойност - 60 781 км^2 в сравнение с общата площ на страната, което в относително изражение представлява 54.76% (Nikolova, M., P. Pavlov, 2023). Като цяло селските райони намаляват в смисъла на техния териториален обхват, а така също по отношение на живущото население. В същото време алтернативната заетост в урбанизираните територии налага прилагане на специфични подходи за запазване уникалността и спецификата на селските райони, в зависимост от техния потенциал.

През последните години непрекъснато се водят дискусии относно разбирането за същността на понятието „селски район“. Често пъти „селски район“ и „селска територия“ се приемат като еднозначни понятия, в други случаи се налага разграничение. В теорията и стопанската практика е възприета дефиниция за селски район и район на планиране, но все още липсва коректно дефиниране на селските територии. Прилагането на различни стратегии за различните типове селски райони съобразно техните специфични проблеми и потребности е важно условие за постигането на ефективност при реализацията на целите и приоритетите на провежданата политика за развитие на селските райони (Georgieva, 2018). Други автори застъпват мнението, че селските райони би трябвало да се дефинират от гледна точка постигането на комплексен синергичен ефект от публичните въздействие и в редки случаи на териториална база (Mishev, Stoyanova, Aleksandrova, Harizanova, & Harizanova, 2020). Според Петрова концепцията за селските територии включва и друго значение, което може да се изведе от проблема център-периферия. Вследствие на това всеки център има своя собствена периферия, която се характеризира със селски характер (Petrova, 2019).

Нашето мнение се основава на разбирането, че селската територия е част от територията на всеки конкретен район, в която се осъществява селскостопанско производство и е неразривно свързана с устойчивото развитие

цялата територия. Процесът на развитие и управление на селските територии е свързан и насочен към задържане и/или увеличаване броя на местното население и съхраняване на селската идентичност, ценности, култура и начин на живот. Този процес е с регионален характер и не означава единствено развитие на селско стопанство, а и на други икономически дейности с цел осигуряване на благоприятни условия, възможности за доходи и качество на живот, съобразно специфичните нужди и особености на всеки един селски район. Устойчивото развитие на селските територии е свързано със спазването на конкретни принципи, иновативни подходи, инвестиции при използване на разполагаемите ресурси в определена територия по възможно най-оптималния начин. Икономическата ориентация за развитие на селската територия изисква творческо разбиране за същността на желаната бизнес идея в дълбочина и използване на подходящите механизми за реализиране дългосрочни устойчиви резултати. За тази цел е необходимо взаимодействие между държавните органи и стопанските структури и проучване ефективността на външните въздействия върху развитието на селските територии и степента на колаборация между заинтересованите страни в тях (Nikolova, M., M. Linkova, P. Pavlov, E. Lazarova, 2022).

Действащата дефиниция за „селски район“ определя като такива 215 от общо 265 общини в България. За селски райони се определят общините в които няма населено място с население над 15 000 души (МЗХ, https://www.mzh.government.bg/bg/obsha-selskostopanska-politika-2021-2027-g/strategicheski-plan-za-razvitie-na-zemedelieto-i-selskite-rajoni/, 2023). Обхватът се разширява по подхода ВОМР, където в категорията селски райони се включват и общините (LAU 1), в които няма населено място с население над 30 000 души (237 общини). На картите (фиг. 1) са представени селските общини (в зелено), които попадат в обхвата на селските райони и при двата отделни случая.

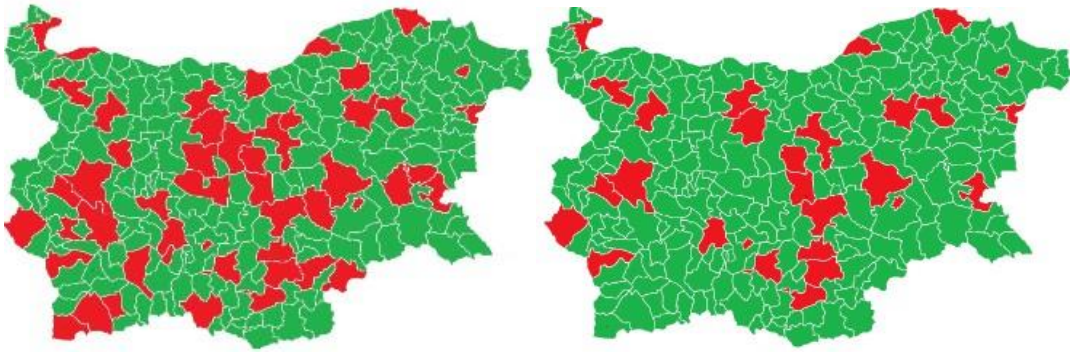

Фигура. 1. Селски общини в обхвата на селски райони и по подхода ВОМР
Източник: https://www.sp2023.bg/

Обхватът на селските територии е многопластов, с регионален характер и освен селскостопански дейности, включва и допълнителни икономически дейности с цел осигуряване на интегрирано териториално развитие и възможности за доходи и качество на живот, съобразно специфичните нужди и желаната визия за развитието им като интелигентни селища, чрез изграждане на капацитет за иновации в конкретния район.

Без съмнение устойчивото управление и развитие на селските територии се предопределя до голяма степен от колаборацията между органите на власт, местните общности и бизнеса, с цел диверсификация във функционалното използване на територията и оптимално оползотворяване на разполагаемите ресурси. Това само по себе си изисква и предполага обединяване на заинтересованите страни, чрез разработване на подходящи стратегии и програми с многостранни ползи.

3. Концептуален модел за устойчиво управление и развитие на селските територии

В условията на трансформираща се към устойчивост икономика, стопанските организации трябва да ускорят адаптацията си към динамичната и променяща се външна и вътрешна среда. Това се отнася и за селските територии, където с голяма острота изпъква необходимостта от формиране на системи за взаимодействие между органите на властта и стопанските структури. За целта използването на предварително разработен концептуален модел за устойчиво развитие на територията би насочил вниманието в правилната насока, като се адаптира съобразно спецификата на конкретната локация.

Концептуалният модел е схематично представен по-долу (фиг. 2). За по-голяма яснота от функционирането на системата са показани участващите важни компоненти, като въздействия, действия, резултати, ефекти от взаимодействието между различните участници в процеса. В случая концептуалния модел включва редица важни компоненти, които биха позволили повишаване степента на устойчивостта при развитие на конкретна селска територия, независимо от нейния обхват.

Основните нива на концептуалния модел за развитие на селските територии в условията на трансформираща се към устойчивост икономика са визуализирани на схемата. Представянето на модела е свързано с разбирането, че управлението на устойчивото развитие в локален мащаб се основава на колаборацията между органите на власт, местните общности и бизнеса за диверсификация във функционалното използване на територията и оптимално оползотворяване на разполагаемите ресурси.

За повишаване ва местния потенциал е повече от необходима целенасочена държавна политика, чрез мерки, които осигуряват създаването на локален и регионален административен капацитет. Важна част от неговата роля е възможността да предоставя консултантски услуги

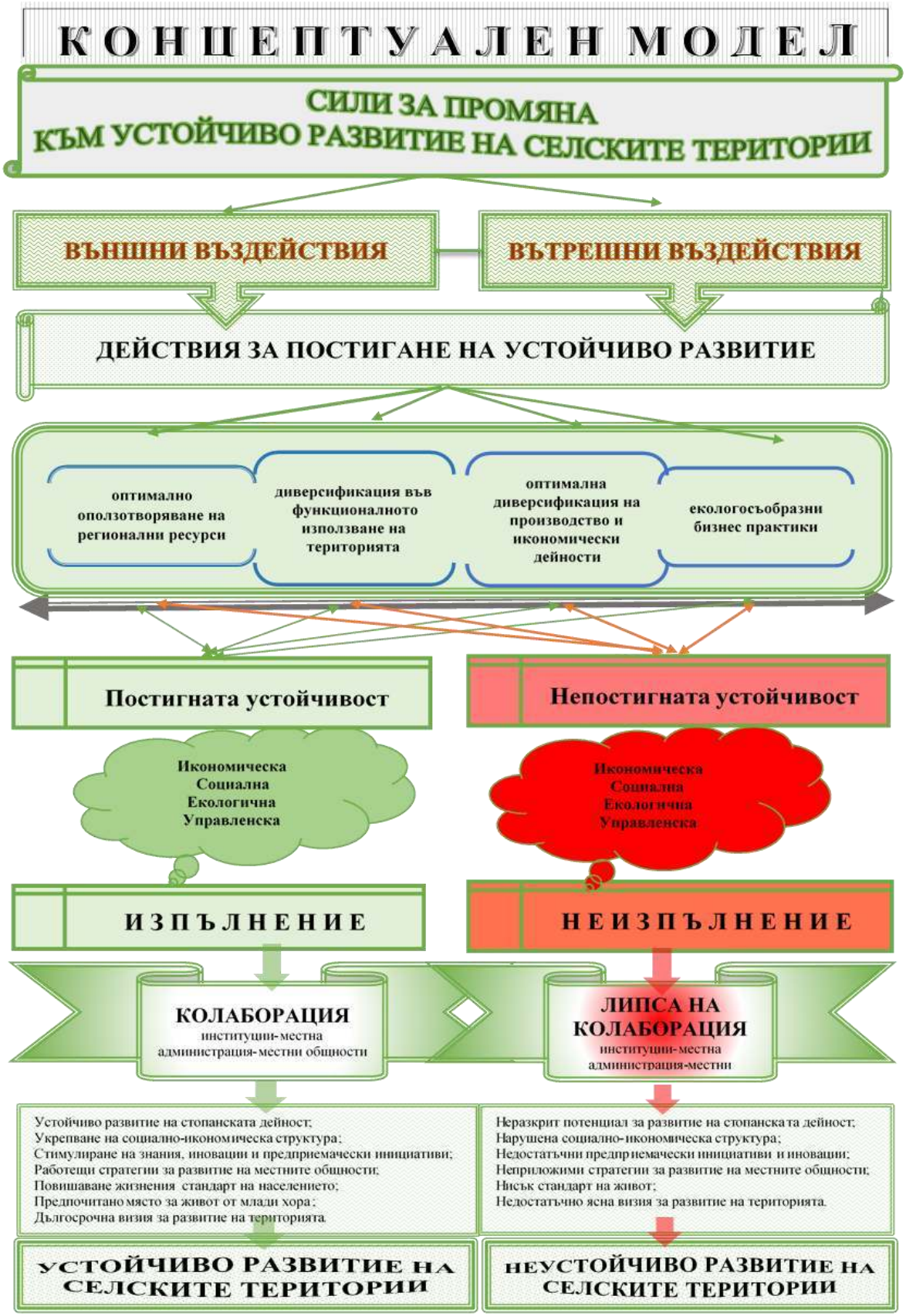

Фигура. 2. Схема на концептуален модел за устойчиво развитие на селските територии в България

Източник: авторова фигура

за осъществяване на подходящи инвестиционни интереси. В същото време трябва да съдействат за развитие на производства и дейности, в зависимост от локалните ресурси и местните условия. Това означава функциониране на стопански единици и малки семейни фирми които разгръщат потенциала на територията и местната икономика. В този случай прилагането на оздравителна стратегия е подходящ инструментариум, като тя трябва да включва максимално използване на външните възможности, с цел да се преодолеят вътрешните слабости за развитие на конкретната територия.

Посочените на схемата четири основни направления в смисъла на важни дейности - оптимално оползотворяване на регионалните ресурси, диверсификация във функционалното използване на територията, оптимална диверсификация на производства и икономически дейности, включване на екологосъобразни бизнес практики са ключови за постигане на по-висока степен на устойчивост. В условията на трансформации на икономическите системи и преосмисляне значимостта на екологичните аспекти в общественото развитие от особена важност е постигането на устойчиво интегрирано управление на цялостната екосистема във всяка една селска територия.

В структурната промяна и диверсификацията на локалната и регионална икономика все по-активно се разчита на развитие на туристическата индустрия, там където са налице подходящи условия. Добра практика е и разнообразяването на местната икономика с екологично ориентирани производствени дейности - ВЕИ, биомаса, биологично растениевъдство и животновъдство, използване на биологични торове и др. Всичко това насочено към оптимално оползотворяване на ресурсния и човешки потенциал, характерни за конкретната селска територия. Крайният резултат е свързан повишаване устойчивостта на територията с многоаспектни ползи, като устойчиво развитие на стопанската дейност; укрепване на социално-икономическа структура; стимулиране на знания, иновации и предприемачески инициативи; работещи стратегии за развитие на местните общности; повишаване жизнения стандарт на населението и младите хора. Несъмнено дългосрочната визия за развитие на територията изисква на практика активна колаборация между институции-местна администрация-местни общности.

Концептуалният модел е отправна точка за разработване на локални и регионални модели за управление и устойчиво развитие на селските територии. Дава възможност чрез предварителен задълбочен анализ да се предприемат конкретни мерси и действия за диверсифициране на местната икономика, развитие на допълнителни форми на икономическа активност с възможност за добавена стойност и нарастване устойчивостта на територията в икономически, социален и екологичен аспект.

4. Заключение

Политиката за интегрирано териториално развитие е в унисон с необходимостта от вземането на специфични решения във всеки селски район или отделна територия. Това означава те да са съобразени с уникалността на териториалните ресурси на района и инициативността и желанията на местната общност за бъдещо развитие. Това е възможна мисия при отчитане на специфичните нужди и желаната визия за развитие и превръщането им в интелигентни селища с изграден капацитет за иновации.

Разработеният концептуален модел в национален обхват е отправна точка за устойчиво развитие на селските територии в условията на трансформираща се към устойчивост икономика. Дава възможност за интегрирано и устойчиво пространствено развитие на конкретната територия съобразно ресурсният потенциал и желаната визия за просперитет и развитие в дългосрочен план.

Устойчивото управление и развитие на селските територии се предопределя до голяма степен от колаборацията между органите на власт, местните общности и бизнеса, с цел диверсификация във функционалното използване на територията и оптимално оползотворяване на разполагаемите ресурси. Това означава активно взаимодействие на заинтересованите страни, чрез разработване на подходящи стратегии и целеви програми с многостранни ползи за местната общност.

Благодарности

Тази публикация е част от изпълнението на научноизследователски проект № КП-06-Н55/1 „Развитие на селските територии в условията на трансформираща се към устойчивост икономика“ (RTtowardsSE), финансиран от фонд „Научни изследвания“.

Използвани източници

Georgieva, S. (2018). Definirane na selskite rayoni. *Problemi na geografiata, 1-2*.

Group, E. (2021). *Ръководство как да направите селището си интелигентно. Smart Rural 21: Първо Подготвително действие - Интелигентни селски райони през 21-ви век.* ЕК.

https://www.smartrural27.eu/. (2024, 04 25).

Ivanov, B., Popov, R., Koteva, N., Mitova, D., Toteva, D., Mikova, R., Dzhodzhova, A. (2021). *Stsenarii za razvitie na bulgarskoto zamedelie i selskite rayoni prez noviya programen period 2021-2027.* Sofia: Institute of Agrarian Economics.

Ministry of Regional Development and Public Works. (2022, 03 14). *Natsionalna strategia za regionalno razvitie 2012-2022.* Retrieved from Ministry of Regional Development and Public Works: https://www.mrrb.bg/bg/nacionalna-strategiya-za-regionalno-razvitie-2012-2022-g/

Mishev, P., Stoyanova, Z., Aleksandrova, S., Harizanova, H., & Harizanova, C. (2020). *Socialno ikonomicheski analiz na razvitieto na selskite rayoni.* Sofia: UNWE.

Nikolova, M., M. Linkova, P. Pavlov, E. Lazarova. (2022). Theoretical and methodological basis in the management of sustainable development of rural territories in the republic

of Bulgaria. *Agricultural Sciences" - open access journal, Volume 14, Issue 34*, pp. 37-48.

Nikolova, M., P. Pavlov. (2023). TERRITORIAL APPROACHES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND MANAGEMENT OF RURAL AREAS. *допълни сборник*.

Pavlov, P. (2022). Alternative tourism – an opportunity for sustainable growth in rural territories. *International Scientific Conference "Innovative and Sustainable Development of Agricultural Business and Rural Areas", September 29 and 30* (pp. 107-114). Sofia: University of National and World Economy.

Petrova, M., Nikolova, M., Pavlov, P. (2023). An Innovative Organic Agriculture Model for Sustainable Development of Rural Areas in Bulgaria. *IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci.*

Petrova, P. (2019). *Compleksna efektivnost na modelite za prostranstveno planirane v EU i znashenieto im za Bulgaria. Avtoreferat na disertacia.* Sofia.

Stojkov, I. (2010). Ustoichivost na bulgarskata ikonomika. *Ikonomicheski izsledvaniya , XIX*(2).

Todorov, T. (1998). Kompleksna otsenka na ustoychivostta na ikonomicheskite sistemi. *Ikonomika*(4).

EU. (2021). *https://www.smartrural27.eu*. Retrieved from https://www.smartrural27.eu/: https://www.smartrural27.eu/policies/

ЕК. (2024). Интелигентни села в стратегическите планове на ОСП - България. София.

Кръстева, И. (2021). Кръговата икономика - модел за повишаване устойчивостта на селското стопанство. *Международна научно-практическа конференция "Устойчиво развитие и социално-икономическа кохезия през XXI век - тенденции и предизвикателства", Свищов, 8-9 ноември 2021 г.: Посветена на 85 г. от създаването на Стопанска академия "Д. А. Ценов" : Том 2* (pp. 625-631). Свищов: АИ "Ценов".

МЗХ. (2019). Наредба и Указания към МИГ за изготвяне на стратегии за ВОМР по СП на ОСП 2023-2027. София. Retrieved from https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2023

МЗХ. (2023). *https://www.mzh.government.bg/bg/obsha-selskostopanska-politika-2021-2027-g/strategicheski-plan-za-razvitie-na-zemedelieto-i-selskite-rajoni/*.

Патарчанов, П. (2017). *Индустриално депресивни райони.* София.

Симеонов, С., М. Николова, М. Линкова и П. Павлов. (2012). *Оползотворяване на растителна биомаса чрез производство на топло- и електроенергия (оценка на потенциала и ефективността).* Свищов: АИ Ценов.